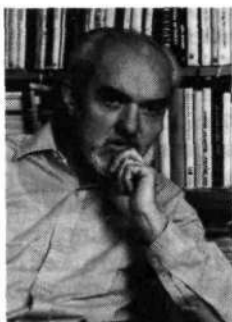

Slovensko-češki popon ali Petkrat o ženski literaturi

František
Benhart

K novoletnemu voščilu mi je Ciril Zlobec decembra 1990 pripisal: *Pričakujem tvojo novo Bralnico*. Kot da ne bi bral zaključka moje zadnje Bralnice (Sodobnost 2/1990), kjer pišem, da z Zupanovo knjigo *sklepam svoje bralničarsko vrednotenje literarnih del...* Seveda je bral – samo da me po dolgih letih sodelovanja dobro pozna in ne verjame, da bi zares zmogel – dokler diham (dum spiro...), pišem

Bralnico – prenehati. Nekaj resnice je pri tem. Toda Bralnice zares ne bom nadaljeval. Ker pa novitete berem še naprej in se mi večkrat noče kar molčati o tem, sem se, ne láhko, nazadnje odločil, da teh svojih bralskih vtisov le ne bom povsem puščal zgolj zase. Nekaj bom pisal, pač pa drugače. Knjig ne bom izbiral (in s tem jih že hkrati vrednotil, kot je bilo nekoč zapisano o tem mojem početju) – izbiralo jih bo samo naključje. Poglejte: knjig preberem letno nekaj čez štirideset (včasih je bilo to število mnogo, mnogo večje), ob novem letu bom njihov spisek vzel v roke in rekel: Vsaka peta bo izvzeta, raz. iz prepada neregistriranosti.

Seveda ima tak postopek svoje čeri in pomanjkljivosti. Pisati o nekaterih knjigah šele leto dni ali skoraj leto dni po prebranju, četudi vedno berem s svinčnikom v roki, to ni preveč ekonomično početje. Po drugi strani pa se pokaže, koliko je v knjigi »nepozabljivega«. Marsikaj se lahko prebere tudi vnovič – in pri tem pokaže, ali je knjiga tega vredna. Vsekakor obstaja še možnost, da se piše v letu dvakrat (*polpopon*): o tistem, kar je bilo prebrano v drugi polovici prejšnjega leta, po novem letu, o prebranem v prvi polovici novega leta pa, recimo, julija. Velika prednost takega pisanja je v nepristranskosti in popolni prostosti – v nasprotju z vendarle obvezujočo, zavezujočo in zvezujočo Bralnico. Je tu kajpak zvezanost spet drugačne vrste: samo naključje bo odločalo, katera knjiga pride v pretres (bo izvzeta...), katera pa ne. Meni je naključje od nekoč pri srcu. Če pa bi se zgodilo, da bi moral pisati o knjigi, o kateri sem že (v slovenskem tisku) pisal, bo izbrana iz omenjenega spiska najbližja naslednja knjiga.

Sicer pa je prednost tudi v tem, da s to obliko vrednotenja lahko kadarkoli preneham in se odločim za kaj drugega – ali za molk. In nazadnje (last but not least) – vrednotenje naj tu ne bi bilo nujno v prvem planu, o knjigah se vendar lahko piše le kar tako. Torej »vtisologija«? Ja, če hočete, tudi to; in še marsikaj drugega. In mogoče še pojasnilo k poimenovanju: besede *popon* ne boste našli v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, jaz pa jo poznam iz knjige Mala flora Slovenije: *Helianthemum*, češko *devaterník*, nemško *Neunling*; gre za *cvetlico ali polgrm z lepimi cvetovi različnih živih barv*; (to sem razjasnjeval že leta 1982 v Sodobnosti) in sem nekoč označil tako v češki reviji Plamen svojo kritično rubriko, kjer je bilo

vedno devet knjig v precepu. Naj bo torej zdaj, skoraj po četrto stoletju, Slovensko-češki popon njeno (*mutatis mutandis*) nekakšno prosto nadaljevanje. (PS: Šele iz Kmeclovega sestavka o mojih Malce drugačnih branjih – Literární noviny, 28.3.1991 – sem zvedel, da ima popon v Sloveniji krasno ljudsko ime: *sončece*.) To ime pa navaja Slovar slovenskega knjižnega jezika IV, 806.

Naključje mi je bilo naklonjeno (kot že tolikokrat): po eni sami drobni manipulaciji s spiskom prebranih knjig – upam v blagovoljno presojo bralcev – se je zgodilo, da se je na moji pisalni mizi znašlo pet proznih del, ki so jih ustvarile ženske. Nikdar nisem pripisoval t.i. ženski literaturi bistveno določujočega pomena – literatura pač kot literatura. Zdaj imam torej priložnost, da malo razmišljam tudi o tej »kategoriji« – kolikor bo jukstapozicija izbranih knjig predočila kaj zanimivega.

Najstarejša od teh petih prebranih knjig je roman *Katarine Marinčič TEREZA* (Založba Wieser, Celovec 1989). Pravkar sem ga prebral drugič – po šestih mesecih ostane v še precej mlajši glavi, kakor je moja, le meglen vtis kar nepreglednega števila različnih človeških usod, kot jih presenetljivo predstavlja Marinčičeva. Presenetljivo zato, ker je ta roman (286 strani) napisala še ne dvajsetletna avtorica, in to v pičlih petih mesecih, kakor zveemo na koncu besedila. Pač – dogajajo se tudi neverjetne stvari. Ta roman je kratko in malo ustvarjen po več plateh izrazito nedebitantsko. Zlasti drugo branje sicer utegne razgaliti v njem tudi manj odmevna ali po nepotrebnem razpotegnjena mesta, toda vrline daleč presegajo tu skupek določenih šibkosti. Knjiga je neke vrste družinska »saga«, ki sega časovno od konca prejšnjega stoletja do dvajsetih let in se »dogaja« v Ljubljani, v nedaljni hribovski vasi ter na Dunaju, ne da bi si kajpak prizadevala za dogajanjso izpolnjenje tega celega obdobja, kakor tudi za kakršno koli zasidranje zgodbe v stvarni zgodovinskosti časa in prostora.

Ta nezasidranost nas vnaprej opozarja na pomembno stvar: da roman nikakor ne želi biti tradicijsko koncipirano pisanje, da bodo tu relevantni eksistencialni, ne pa historično določljivi aspekti usod. Na zavihku knjige o njej celo piše kot o *pastiche*, s tem pa se, neizrečeno, spominja postmodernističen kontekst. Na tem področju nisem doma, zato se bom delal, kot da ga ni. Katarina Marinčič je očitno hotela napisati nekaj nenavadnega, neumestnega tako za nove kot stare slovstveno teoretične predalčke – in se ji je tudi posrečilo. Svojo romaneskno resničnost je naselila z velikanskim številom postav in jih povečini »postavlja na oder« z nič skromno častizeljnostjo poznavalca »mikrostruktur« v psihologiji ter v medčloveških odnosih. Roman premore tri obsežne prologe in prav kratek epilog – v njih steče in se sklene ljubezenska zgodba Petra Barde in njegove prve žene, ki ga je kmalu po rojstvu sina Ernesta zapustila. Bistveni del romana, v katerem se redno zamenjujeta naslova Okrog božiča in Tereza in Johana, je grajen na ljubezenskih zgodbah obeh bratov Bardov (polbratov) ter dveh sester hribovskega mežnarja. Ernest, slabega zdravja, preživi večino mladosti v hribovski vasi in je od otroških let zaljubljen v mežnarjevo hčerko Terezo, ta se pa nazadnje, pravzaprav iz nuje, poroči s prijetnim fantom Antonom, ki naj bi podedoval stričevo domačijo, Ivan pa, študent medicine na Dunaju, ki ga dekleta prav nič ne zanimajo, vzljubi slednjič Terezino starejšo ter prej grdo kot lepo sestro Johano, ki jo, neznanko, sreča na Dunaju in ostane z njo, ne da bi zvedeli, kje in kako odslej živita. Prav tako nejasno izzveni

usoda nesrečnega Ernesta, ki je žrtev lastne neodločnosti in mlačnosti, čeprav je bil »ustvarjen za nekaj velikega«.

Poleg teh osrednjih zgodb razgrinja Marinčičeva še mnogo drugih nenavadnih usod, pa še se večkrat odloči, da to in to zgodbo v kali zaduši (*Ako bi se odločili še razgrniti pred vami, ljubeznivi prijatelj, poleg drugih zgodb tudi zgodbo biljeterke... kam bi se sploh premaknila naša pripoved?*) Vse te zgodbe ter osnutki usod so včlenjeni v izredno pisano kompozicijo, ki je razbita v majhna poglavja – te pa bodisi pripoveduje avtorica sama bodisi so to odlomki iz pisem ali iz dnevnika polbratov. Pripoved je notranje močno zrahljana, k čemur prispevajo še drugi oblikovni postopki, na primer zelo pogosti oklepaji, dozdevno tradicijski nagovori bralca, presenetljivo izkoriščanje stavčnih sestavin, nezaupanje do »splošno rabljenih besed« – vse to ni tu samo za okras ali pa v kak ekshibicionističen dokaz znanja: vse to naj bi peljalo bralčevo pozornost pod zgodbeno linijo, v notranjost likov, ki znajo biti zadovoljni tudi ob nesrečnosti, ki jim jo namenja usoda. Takšna je Tereza: ljubi svojega Antona, pa je nepreklicno polna tistega, kar je pognalo v njenem otroštvu, vštveši Ernesta. Poslanstvo knjige: Imej rad, kar imaš, vsega ne moreš zadržati zase.

Če obstaja ženska literatura, denimo točneje: ženska proza, je to nedvomno tisto (razen drugih možnosti kajpak), kar piše mlada češka rock pevka *Bára Basiková* v nqveli *ROZHOVORY S ÚTĚKEM* (Razgovori z begom), ki je izšla lani (založba Čs. spisovatel), ko je bila nared že leta 1982 – takrat je bilo avtorici komaj devetnajst let. Veliko srečo (srečo v nesreči) je imela, ker je kmalu dala rokopis prebrati Bohumilu Hrabalu. Ta se je navdušil nad njim, napravil (samizdatsko 1985) »klavirski izvleček« iz njega in še pred novembrom 1989 pospremil s svojo besedo odlomek v tedniku *Tvar*. Sklepni odstavek tega spremnega teksta je zdaj objavljen na koncu knjižne izdaje. Hrabalovo botrstvo ni moglo ostati brez posledic. Prvenec B. Basikove je postal »roman«, ki se na Češkem prvič(??)ukvarja z lezbično ljubeznijo, in ni manjkalo pretiranih primerjav s Saganovo, Proustom, Joycem...

Prebral sem tistih 120 strani in priznam, da sem se večkrat moral siliti k branju. Prav tisto, kar je bilo očitno Hrabalu všeč, deluje na tiste brez »špranje v možganih« (Hrabal: ...*brez špranje v možganih nam ni moč živeti*) utrujajoče in odbijajoče: neskončna naštevanja imen sodobnih svetovnih umetnikov, ki se z njimi prezgodaj dozorela pubertetnica podzavestno, nehoté postavlja... Ne, ta novela prav gotovo ni »vzorec brez vrednosti«, pisateljskega talenta ji nihče ne more zanikati, čustvena izpoved je pristna, osebno zelo prizadeta in s tem po svoje mikavna, pa tudi slog – izmenoma pasaže dolgih, po hrabalovsko razblinjenih stavkov ter popolna razbitost stavčnih celot, velikokrat tudi le enobesednih – včasih bralcu lahko zaimponira; kolikor se mladostno jezikovno navdušenje spet preveč ne pretirava (vzorec: *Živi! zdaj! za! to! svoje! pisanje!*). To pa se dogaja kar pogosto: Skratka: dolgo pričakovan, pa vendar nedonošen plod. Na zavihku knjige berem, da ima avtorica že napisano nadaljevanje te novele. Bomo videli. Za zdaj naj bo povedano, da je Basiková gotovo boljša pevka (moje mnenje tu nič ne zaleže) kakor pisateljica.

Marjeta Novak, včasih lektorica, zdaj novinarka, je predvsem preizkušena pisateljica. Njen roman *POSEBNE NEŽNOSTI* (Prešernova družba, Ljubljana 1990) je že njena četrta knjiga, pri tem pa ne štejem del za

otroke. Z Marinčičevo ima skupno težnjo odkrivati prej »notranje pokrajine« ljudi kot zunanje okoliščine njihovega dejanja in nehanja. Sicer pa je Novakova drugače oddaljena od »normalnega« proznega pisanja na Slovenskem. Predvsem tematsko: več let je preživela v Franciji, pa se tudi zgodbe njenih romanov odigravajo pretežno tam. Posebne nežnosti so vse zasidrane v manjšem francoskem mestu, kjer živi osrednji lik in pripovedovalec romana, upokojeni zdravnik s svojim vsestransko aktivnim vrtnarjem Andréjem. V nasprotju s knjigo Tereza je ta roman mnogo manj »naseljen« in tudi pripovedovan je neskokovito, nepretregoma, tok zdravnikove pripovedi pretrga pravzaprav samo nekaj vloženi odlomkov iz pisem matere sinu. Slog je bolj preprost, na primer oklepajev tu sploh ni najti.

Pravkar omenjena mati je pisateljica, doma iz nedoločene vzhodnoevropske dežele, emigrantka, po njenem življenju pa strežejo plačani agenti domačega političnega režima. Ta gospa Héléne se nekega dne naseli v hišo, ki je v neposrednem sosedstvu zdravnikove, zdravnik se z gospo seznanja, kmalu pa se pojavi novica, da je bila v svojem stanovanju ubita. V resnici pa je napad preživela in zdravnika soseda, ki jo je prišel prvi pogledat, prosi, naj jo skrije pred preganjalci in zataji dejstvo, da ni umrla. Ko se vrne v Francijo njen (nezakonski) sin Aleš, medik, priredijo celo lažen, fingiran pogreb. Ozračje pa je napeto, kajti obstajajo indicije o tem, da nekdo ve, da gospa Héléne živi. Medtem ko se Aleš iz neodposlanih pisem seznanja z odnosom mamice in očeta, ki ga nikdar ni bliže spoznal, ker je Héléne kmalu po porodu od očeta odšla, poskuša zdravnik v svoji kleti skrito pisateljico zdraviti, njeno stanje pa se slabša, nazadnje umre. Na vrsto prihaja nefingirani, toda utajeni pogreb, ponoči, v fantazmagorični atmosferi, ko tudi na drugih grobovih kopljejo, včasih kar tako: kopanje zaradi kopanja. Tole *izključevanje iz resničnosti* ni v romanu Marjete Novak nič izrednega – h koncu knjige, zlasti ko Aleš spet odpotuje, preganjajo zdravnika-pripovedovalca prividi ter marsikaj se dogaja zgolj v njegovi domišljiji. Z občutjem nekakšne nerealnosti, ki ga je mogoče inspirirala pokopališka družabnostna aktiviteta – potekajo tudi (bolj redke) politične invektive, kot npr. (139) tista pretirana, da je (v neki vzhodni deželi) nevarno že zbiranje tujih znamk, ali pa (163) stavek: *Včasih je bilo moderno ali primerno, zaradi disidentstva, ki ti je prineslo prednost pri Nobelovi nagradi, biti vsaj Čeh, če ne celo kaj hujšega*. V obeh primerih gre za izrek avtoričine postave, ne nje same, toda pri drugem, ne brez duhovitosti povedanem, se vendarle malo ustavim. Avtorica misli seveda na Jaroslava Seiferta, dobitnika Nobelove nagrade 1985: takrat sem se pričal, da so to podelitev razumeli mnogi Slovenci (kajpak, ne le Slovenci) kot čisto politično dejanje, v uredništvu Nove revije so mi celo s štirinajstimi glasovi (po pismu D. Rupla) vrnili esej o Seifertovi knjigi spominov, in sicer z utemeljitvijo, da je treba predvsem kritično pisati o Seifertovi poeziji; kot da bi bili res zadovoljivo seznanjeni z njo. To omenjam samo zato, ker še danes očitno velja, da je vsekakor lažje sprejemati in širiti neresnične fame kot se z lastnim trudom dokopati do resnice.

Tudi roman Posebne nežnosti kjub svoji varljivji, navidezni premočrtnosti premore svoje »zunajzgodbeno območje«, ki v njem nista brez pomena naslovni besedi te knjige, obenem pa je zaznamovano s stigmatom »magnetnega časa« (ko se je misel lepila na željo in želja na človeka) upokojenca, pripovedovalca, ki so ga *odšteli že z vseh seznamov*. Vizije, ali

če hočete: prividi, nam lahko pomagajo navajati se spet na vse neobičajno, ki včasih, v času *fam*, na lastno škodo zamenjujemo za običajno.

Slovenskokoroška rojakinja *Silvija Borovnik*, tri leta starejša od Marinčičeve, za zdaj ni romanopiska. Njena knjižica *STRAŠLJIVKE* (Založba Wieser, Celovec 1990) vsebuje sedem krajših proz, ki bi jih po zvrsti stežka enotno označili. Po tematskih vidikih pa prej. Več kakor polovica zgodb je bolj ali manj avtobiografska, pripovedovski medij je povsod ženska – razen zadnje proze, s citatom iz nje naj se tudi prične moja presoja: *Zakaj dandanes so resni časi, in kdor se misli zafrkavati, naj gre h kontrarevoluciji*. Te besede so namreč značilne za vso Silvijo Borovnik: ironija, samoironija, poskus detronizacije preveč resnih in pomembnih stvari na vseh ravneh, četudi z zmerom navzočo zavestjo, da obstoj teh stvari (relevantnih tudi za njen osebni habitus) po tem enkratnem smešilnem aktu kajpak ne bo anuliran. Ta zadnja proza se imenuje *Hrošček* in jo podaja prvoborec, ki ga je *cedilo pustilo na življenju*, kar je v knjigi kar domač jezikovni *faux pas*, v tej prozi pa še posebej. Premore notranje rime, preskoke v druge jezike, vsemogoče, tudi politične namige, predvsem pa zna usodo pripovedovalca, »ljubega hroščka« *Mete samorastnice*, držati skupaj z vsemi soodnosnostmi družbene resničnosti skozinskoz v ravnini nerealne groteske, v kateri ni nič čudnega, če človek-pripovedovalec čuti, kako se nezadržno spreminja v kompot.

To spreminjanje ljudi v nekaj drugega ali eksistenca »tega drugega«, še zlasti pa različnih vrst živali, sta značilni še za druga delca te knjige. Kot so v zadnji prozi obstajali hrošček in žabe (urednice ali uradnice v založbi), tako nastopajo v drugih »strašljivkah« – pa še zgodbotvorno! – druga čudesa: opica, ki piše, lisjak, ki razsaja, čeprav je že bil le kožušček za oddaljeno južnjakovo ženo, medvedka, ki se vanjo vnovič spremeni punca ob čustvenem razočaranju, beli zajček, ki hoče tolažiti majhno deklico, kačica, ki zna priti s platna in prižgati svečo. Po vsem doslej povedanem bi se najbrž zdelo, da je svet Strašljivk prava pravcata norišnica. Ni tako. Uvodna proza *Disident Poparuško* – z edino *neživo* živalco, kokošjo, ki bi morala kolegici odpreti pot v profesorjevo posteljo – to je ob vsej grotesknosti kar stvarna zgodba o disidentskem emigrantu, ki baje hoče uničiti državo in ga nazadnje (po kafkovsko) odpeljeta agenta nekam v nepovrat. Najkrajša proza *Prihajajo* je spominski utrinek na otroško doživetje sovjetske invazije na Češkoslovaško in tudi druge tri proze (*Gutijeve zgodbe*, *Lisjak in Živa*), ki se dogajajo v poljskem Krakovu, povedo veliko o stvarnem okolju mesta, še posebno v zvezi s fakulteto, kjer je avtorica nekaj let delovala kot lektorica slovenščine. Tu zna biti (*Liščak*) še posebno konkretna, »pritlehna« in jedka. Dovtipnost, besedna in situacijska, pa jo krasi vsepovsod.

Tudi *Alena Vostrá* (1938) je sodila med tiste češke pisatelje, ki so morali po letu 1968 precej časa molčati. Šele l. 1985 so ji izdali psihološki kriminalni roman *Prej ko pride do umora*, tri leta pozneje pa roman *Ples na ledu*. Zdaj ji je pravkar izšel roman *MÉDIUM* (Medij; založba Čs. spisovatel), po zvrsti *roman s skrivnostjo*. Uvodoma pa naj še povem: Vsi trije navedeni romani potrjujejo vtis iz njenega prvega izpred četrtoletja: da je pisanje te avtorice nekaj redko samosvojega ter v danem slovstvenem kontekstu neuvrstljivega, celo nekako tujega. Njena *drugačnost* se začinja že

pri odnosu do zunanje resničnosti – velikokrat moramo občudovati, kako se zna Vostrá živjeti v konkretno življenjsko situacijo in se seznaniti z izrazitostmi določenih (delovnih) osredij, hkrati pa ji ne moremo odrekati pravice, da trdi, da je njeno ustvarjanje le fikcija. Ta paradoks je res konstitutivne narave, če razmišljamo o njenem pisateljskem tipu. Jasno je, da Vostrá nikdar ne gre za kakršnokoli odslikavanje življenja. Prej poskuša prodreti h globljemu smislu dogajanja, zdi se, da jo najbolj zanima prav tisto neznano, še nerazodeto *za* dogodki, *za* stanjem stvari. Nič se potemtakem ne morem čuditi, da njeni romani operirajo s skrivnostjo. Pa tudi ne more biti naključje, da je v vseh teh treh knjigah skrivnost povezana s smrtjo. Zato tudi ob njenih delih večkrat po krivici poudarjajo kriminalskost, manj pa psihologijo, ki je njihova prava interesna sfera. V drugem od teh treh romanov se je nazadnje pokazalo, da smrt enega od bivših sošolcev ni bila ne umor ne samomor. V prvem od njih (1990 je izšel v 2. izdaji) že naslov pove, da gre za umor: glavni lik romana brez lastne krivde hudo poškoduje na cesti človeka, ta pa še po (delni) ozdravitvi zlorablja njegovo pozornost do njega tako nesramno, da iz njega napravi svojega sužnja, nesrečnežu pa potem ne preostane nič drugega, kot da svojega tirana zastrupi. V najnovejšem romanu, Medij, je drugače: bralec do zadnjega trenutka lahko le sluti, da se je v vili na podeželju, ki je prizorišče romanesknega dogajanja, v precej oddaljeni preteklosti zgodil zločin. Pot do razodetja skrivnosti vodi skozi dve vzporedni zgodbi, pri čemer starejša (pol stoletja starejša) opazno poteka hkrati s tisto današnjo, ki jo držijo skupaj le štirje liki, stara lastnica vile s hčerjo in bivšim slugom in mlada študentka biologije, ki je prišla v začasno zatočišče vile kot stažistka v tukajšnjem eksperimentalnem bioinštitutu. Prav ta punca, ki je povrh prišla sem tudi zaradi slabega zdravja, odkrije skrivnost (umor ima na vesti stari sluga, takrat še mladenič), ki je kot mora tiščala na hišo. Torej spet deluje vse brez kriminalistov – le da je v prejšnjih dveh romanih opravila to delo sama avtorica.

Roman Medij premore kajpak še druge in pomembnejše pomenske plasti, kot je ta dogajajska. Večpomenskost romana je pravzaprav poudarjena že z njegovim naslovom. Medij – to pomeni tu v prvem planu biološko snov, ki naj bi jo uporabljali pri poskusih gojenja rastlin brez zemlje. Alena Vostrá »počlovečuje« to visoko strokovno zadevo, ne da bi nastajal »kratek stik« med stroko in življenjskim tokom romana. »Prepariranost« se temu toku vsekakor pozna: nekateri liki delujejo kar nenaravno – so bolj ali manj pretirani v svoji nečloveškosti ali modrosti ali pohlevnosti. Brez tega očitno ne gre – ob taki namerni konstruiranosti dogajajske »mizanscene«. Temu smo bili priča tudi že v prejšnjih avtoričinih delih. Nekako to »ne moti«, tako tu kot tudi ne že prej. Saj je ta predstavitev *konstrukta* tokrat še podkrepljena s slogovno suverenostjo, ki preizkušeno operira s kompozicijskimi prijemi, kot so ponavljanje, menjavanje časov, različen ritem pripovedi, zlasti v dialogih, itd. Vse se, skratka, zdi, da mora biti, kot je – to je zagotovo posledica perfektno pretehtanosti vseh sestavin knjige, ki ji poleg skrivnostnosti ter napetosti ne manjka niti izvirne, prefinjene humorističnosti.

Torej petkrat ženska literatura. Kaj smo zvedeli novega o tej »kategoriji«? Komaj kaj. Da, če hočemo, je to sentimentalizem *a la carte* – to je kajpak Basiková, naj je Hrabalu pogodu ali ne. Toliko v negativno opredelitev. V pozitivno pa – smo videli: ženska literatura kot literatura, brez atributov.